

Олена ЛУКАЧУК

ОБРАЗ ЛИТВИ НА СТОРІНКАХ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ПРЕСИ (1989–1991)

Проаналізовано бачення опозиційної Литви на зламі 80–90-х років XX ст. у публічному просторі України на основі “періодичного самвидаву” – неформальної преси. Виділено складові цього образу, серед яких: діяльність демократичних сил, спрямована на відновлення суверенітету держави, проведення вуличних акцій у форматі мітингів та “живого ланцюга”, спроби оновлення комуністичних ідей, боротьба з дезінформацією населення, демонстративне використання національної символіки, історична пам’ять про спільне минуле українців і литовців. Стверджено, що констатація високого рівня національної свідомості та внутрішньої консолідації литовського суспільства, представлена на сторінках преси, сприяла формуванню серед українців ідеї самостійності України крізь призму литовського шляху до незалежності.

Ключові слова: періодичний самвидав, неформальна преса, Західна Україна, Литва, незалежність.

Популярним серед громадськості другої половини XX ст. було одержання відомостей про політичне, соціально-економічне, культурне, національне життя країни через офіційні та неофіційні засоби масової інформації (ЗМІ). Поряд із радіо, телебаченням і пресою, інформаційна наповненість яких відповідала тогочасній радянській ідеології, з’явилася самвидавна література¹.

На зламі 80–90-х років XX ст. виникає т. зв. “періодичний самвидав” – продовження самвидавних видань попередніх десятиріч, однак вже в новому форматі, більш відомих загалом як “неформальна преса”². Газети, невеликі за розміром і обсягом, були насичені ідеями про самостійність України, пошуками шляхів виходу зі складу Радянського Союзу, історичними фактами та відомостями про політичне життя не лише радянських республік, а й країн Заходу. Розповсюджувались вони методом “прочитай – передай іншому” і були популярними серед населення Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської та Волинської обл.

Тогочасні “неформалки” можна вважати одним з оновлених засобів політичної пропаганди. Замість лозунгів побудови “великої міцної багатонаціональної держави”, що лунали по радіо, телебаченню та в щоденних газетах, з’являються інші –

¹ Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-ті – початок 1970-х років) / [передм. М. Коцюбинської, післям. О. Зінкевича]. – Київ, 2010. – 300 с.

² Неформальна преса в Україні (1988–1991): каталог за матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2001. – 144 с.

“відродження самостійності”, “проголошення незалежності” кожної республіки Радянського Союзу³.

Останні ще не могли фігурувати в офіційних ЗМІ, а тому популяризувала їх серед населення неформальна преса. Ці газети були поширені в певних колах і містили відмінні від офіційних інформаційні повідомлення, пов’язані з оновленням політичного та соціально-економічного життя суспільства в напрямі невідомої громадськості політики децентралізації й національного самовизначення.

Організувати видання газети такого плану на території України було досить проблематично. Виготовленням макета та версткою номеру займалися українці – жителі Західної України, а друкуванням – переважно колеги з інших радянських республік. У Литві діяло кілька поліграфічних інституцій, що могли надрукувати тираж неформального видання, тому в 1989–1991 рр. саме тут і з’являлися перші українські газети⁴.

Литовці також допомагали у транспортуванні надрукованої преси в Україну. Прагнення громадян обох держав популяризувати ідею незалежності серед загалу зближувало їх, робило українсько-литовські контакти більш тісними та різноманітними. З огляду на це комплекс матеріалів неформальної преси стосувався литовської проблематики і був актуальним для української громадськості на той час.

Ця країна була для українців певним орієнтиром на шляху до незалежності. Литовці робили перші кроки в утвердженні на території своєї держави ідей виходу зі складу Радянського Союзу, поступово заручалися підтримкою міжнародної спільноти. Такі дії зацікавлювали українців та обурювали центральне партійне керівництва Союзу РСР, тому в офіційній пресі їх відображали негативно, з критичними зауваженнями. А на сторінках неформальних газет коментарі стосувалися переважно прийнятної для пересічних українців оцінки щодо можливостей і перспектив застосування політичного досвіду Литви в Україні.

Литовська Республіка представлена в таких виданнях як країна, що успішно реалізує демократичні ідеї в умовах радянської дійсності. Основний предмет висвітлення – політичне життя литовців, його аналіз українцями, пошуки аналогій для організації власної діяльності. Відоме гасло польських повстанців “За нашу і вашу свободу!” стало візитівкою демократичного руху за незалежність наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст.

Цей лозунг був атрибутом взаємодопомоги тогочасних радянських республік на шляху до самостійності, елементом пропаганди, зорієнтованої на децентралізацію радянського простору. Гасло використовувалося в газетних статтях, присвячених аналізу подій в Литовській Республіці, наприкінці публікацій, виконуючи своєрідну функцію заклику до національно свідомих на той час жителів західноукраїнських областей підтримати і приєднатися до активної діяльності литовців.

Поряд із демократичною Литвою, зорієнтованою на зміну свого державного устрою, поступово виникає образ України, яка намагається відповідати оновленим політичним тенденціям, розвинутих балтійськими народами в межах радянського простору. Найприйнятнішою для поширення цих ідей була громадськість західних регіонів України, яка підтримувала діяльність народних фронтів країн Балтії участю в

³ Оновлення // Вільне слово. – 1990. – № 8.

⁴ Голинський Р. На шляху поступу / Р. Голинський // Агро. Інформаційно-рекламна газета агрофірми “Прут” (Коломия) – 1989. – № 51(122). – 22 грудня.

численних несанкціонованих демонстраціях та мітингах по українських містах⁵. Поява низки публікацій про ці акції ознайомлювала широкі кола української громадськості з подіями в балтійських країнах і можливим сценарієм розвитку руху за відновлення державної самостійності України за аналогією литовського.

Орієнтація на Литву для тогочасних демократичних сил була однією з успішних перспектив залучити громадян України до політичного життя. Активно заохочували у зверненнях до українців підтримувати діяльність патріотичних сил литовців представники Української Гельсінської спілки, Українського культурологічного клубу, Української народно-демократичної ліги, Товариства української мови ім. Т. Шевченка, Українського товариства “Меморіал”, Ініціативної групи товариства репресованих “За громадянську реабілітацію”. В одній із таких заяв мовилося: “Розширення демократії та національного суверенітету Прибалтійських республік – це розширення і нашої свободи та суверенності”⁶.

Низка звернень містили подібні міркування, в яких чітко простежувалася вісь країни Балтії–Україна, що пов’язувала політичні події в обох регіонах, надаючи Литві, Латвії, Естонії підтримку, а Україні – опору й допомогу в подальшій діяльності, зорієнтованій на проголошення незалежності країни. Основні рекомендації для “новоспечених” політиків-українців переважно зводилися до побажань за будь-яких обставин не втратити поняття власної національної ідентичності⁷, закликів побудови вільного демократичного суспільства⁸ та формування нового політичного мислення⁹, настанов щодо врахування інтересів українського народу під час прийняття законів про мову, громадянство, ценз осілости¹⁰.

Тогочасні політичні й громадські діячі визначали геополітичне майбутнє радянського простору за посередництвом неформальних видань через такий розвиток подій: відновлення самостійності держав Балтійського регіону – проголошення незалежності України – розпад Радянського Союзу – спокійне життя в екс-радянських республіках – мир в Європі¹¹. Ці тактичні цілі сприяли утвердженню в українському суспільстві ідей про стабільне майбутнє поза межами радянського простору, вплив євроінтеграційного чинника, який почав формувати на політичній карті світу новий центр впливу.

Можливість припинення торговельних контактів із Радянським Союзом та перспектива перегляду усталених кордонів європейських країн у разі підтримки незалежності Литви змусила тогочасне керівництво США та європейських держав зайняти нейтральну позицію щодо прагнень литовців заручитися підтримкою третьої сторони

⁵ Львів: осінь’89 // Поступ. – 1989. – № 13. – Жовтень.

⁶ Із звернення до українців Прибалтики // Інформаційний вісник “Пролісок” Громади українців Литви. – 1989. – № 4. – Червень.

⁷ Огляд незалежної преси // Вільне слово. – 1989. – № 4. – Вересень.

⁸ Чорновіл Т. Редакційна колонка / Т. Чорновіл // Молода Україна. – 1990. – № 3.

⁹ Резолюція установчої конференції Львівської регіональної історико-просвітницької організації “Меморіал” // Поклик сумління. – 1989. – № 1. – Серпень.

¹⁰ До майбутніх виборів (іронічні записки з продовженням) // Реформа. Видання Львівської соціал-демократичної організації. – 1989. – № 1. – Вересень.

¹¹ Горынь Б. Главное и второстепенное в политике КПСС / Б. Горынь // Львівські новини. Орган Львівської обласної ради УГС. – 1989. – Ч. 8. – С. 38–39; Хто ж у владі? // Незалежність. Українська народно-демократична ліга. – 1990. – № 2(4). – Лютий.

ще до офіційного відокремлення від Союзу РСР¹². А тому відновлення самостійності Литовської Республіки було результатом втілення в життя національної ідеї литовців, а не узгодженим зовнішньополітичним маневром, як це намагалися трактувати у СРСР.

У ракурсі пошуку шляхів утвердження демократії дописувачі українських “неформалок” ставили Україну на проміжне місце між Азербайджаном, де велася кровопролитна боротьба учасників “демократичного” руху, та Литвою, де успішно застосовували мирні методи боротьби під час засідань парламенту¹³. Така невизначеність українців у виборі єдиної позиції в підтримці ідей проголошення незалежності країни супроводжувалася відсутністю консолідації в застосуванні методів реалізації національної державотворчої ідеї.

Українська громадськість дуже негативно сприймала упереджене ставлення Центрального комітету Комуністичної партії Радянського Союзу (ЦК КПРС) до Литви, наголошуючи на рівноправності сторін і повазі до литовських політичних лідерів¹⁴. Одним із прикладів такого тиску була пропаганда захисту Литовської Республіки від територіальних претензій країн-сусідів із метою встановлення контролю над розвитком демократичних процесів, “щоб остудити «надто гарячі» голови, а якщо вдасться – то й підморозити рух за суверенність всіх радянських республік”¹⁵. Усвідомлюючи пресинг національної незалежності, на прикордонних із країнами Балтії білоруських територіях спостерігався активний рух місцевих мешканців за створення “народних фронтів”, який підтримували громадяни Латвії і Литви, позитивно до цього ставилися й українці¹⁶.

У статтях, присвячених підтримці руху за самостійність, звертали увагу на рушій демократичних перетворень – патріотичну ініціативу етнічних груп, які проживали на території різних радянських республік. Представники національних меншин долучалися до заходів активістів Литви – висловлювали їм офіційну підтримку у відновленні державної самостійності. Литовці також допомагали в організації народних фронтів на території Радянського Союзу, зокрема надали приміщення для установчого з’їзду Білоруського народного фронту у Вільнюсі¹⁷, проконсультували українців щодо проведення першої конференції представників Народного руху України за перебудову¹⁸.

Схвальне ставлення литовців і прагнення підтримати демократичні ініціативи представників інших радянських республік свідчило про образ нескореної Литви, яка може очолити демократичний рух радянських республік, незважаючи на свої територіальні розміри та людські ресурси. Популяризували цей образ у публікаціях про Литву й українські кореспонденти, надаючи впевненості українцям у формулюванні

¹² Климовский С. Домашний скандал / С. Климовский // Революция. Орган движения “За левую партию”. – 1989. – № 1.

¹³ Від редакції // Поступ. – 1990. – № 4(21). – Березень.

¹⁴ Схід (видання Української Республіканської партії). – 1990. – № 9. – Травень.

¹⁵ Стефан С. Увага: “Польська карта” / С. Стефан // Народна газета. – 1989. – № 3.

¹⁶ О некоторых особенностях нынешней общественно-политической обстановки в Республике // Навіны Беларускага народнага фронту за перабудову “Адражэньне”. Выданьне арганізацыйнага камітэту (Мінск). – 1988. – № 1.

¹⁷ З’їзд на еміграції // Віче. – 1989. – № 2. – Липень.

¹⁸ Прес-конференція НРУ // Вибір. Видання відділення Народного Руху України за перебудову в Київському університеті. – 1989. – 9 жовтня.

вимог політичних і соціально-економічних нововведень, опираючись на литовський досвід реалізації реформ.

Бажання долучитися до національно-демократичного руху на зламі XX–XXI ст. у громадян із різних республік через створення на території своїх держав громадських та політичних організацій спричинили побоювання з боку вищого керівництва Радянського Союзу. Останні виявлялися у пропаганді порушення територіальної цілісності незахищених національним законодавством республік. Однак розвиток самостійницького руху набирав нових обертів й інституційного оформлення. Прагнення відродити незалежну і демократичну державу та підтримка політичних перетворень були чи не найголовнішими лозунгами створення українських партій і громадських організацій, маючи можливість скористатися литовським досвідом¹⁹.

Литву на той час українська громадськість сприймала як опозиційну країну, де відбувалися демонстрації і мітинги проти офіційних владних структур та їх діяльності, створювалися організації, метою яких було відновити самостійність Литовської Республіки мирними засобами. Політичні протести литовців відображалися в західноукраїнській неформальній пресі через повідомлення про події у країні, в яких йшлося про формування вимог політичної, економічної і культурної незалежності²⁰, відновлення та популяризацію національної символіки²¹, щоденники діяльності різних об'єднань²² й консолідацію поглядів і дій громадян республіки²³. Такі замітки сприяли формуванню позитивного ставлення до опозиційної діяльності, поширенню ідей про самостійність та прагнення наслідувати литовців на шляху до відновлення державного суверенітету в середовищі української громадськості.

Окремою темою для обговорень на сторінках української незалежної преси стали причини краху домінантної у країнах Східної Європи комуністичної ідеології. У межах радянського простору цей процес був започаткований створенням самостійної Комуністичної партії Литовської Республіки. Ця новоутворена структура не входила до складу Компартії Радянського Союзу і ставила за мету відновити незалежність Литви²⁴.

Громадськість сприймала це як своєрідну “реанімацію” діяльності прокомуністично налаштованих політиків в умовах відродження демократичних ідей серед литовців та представників інших національностей. Литва стала для українців одним із рушіїв, який зумів похитнути радянську партійну монополію і досягнути успіху в цьому політичному експерименті завдяки високому рівню національного самовизначення литовців, якого на той час ще не було сформовано в загальноукраїнському

¹⁹ Програма партії демократів Литви // Львівські новини. – 1989. – Ч. 8; Статут партії демократів Литви // Там само.

²⁰ Колчедан О. Відродження Литви / О. Колчедан // Голос Карпат. Вісник Карпатського зонального відділення Народного Руху України за перебудову (Борислав). – 1989. – № 3. – Серпень.

²¹ Єдність патріотичних сил // Віче. – 1990. – № 15. – Лютий; Хроніка // Поступ. – 1989. – № 10. – Вересень.

²² Щоденник // Братство. Видання студентського братства. – 1989. – № 3. – Жовтень.

²³ Демократична Україна з Литвою // Там само. – 1990. – № 5(11). – Квітень.

²⁴ Марченко І. З початком року / І. Марченко // Поступ. – 1990. – № 2(19). – Січень.

середовищі, однак окремі ідеї почали зароджуватись серед мешканців західного регіону України²⁵.

Поява трактувань термінів “народний фронт”, “президенство”, “багатопартійність”, “політична опозиція”, “суверенітет” на шпальтах “неформалок” сприяла утвердженню національної ідеї в українському соціумі²⁶. Однак і застерігала щодо провокаційних дій з боку офіційної радянської влади у зв’язку з появою серії статей, присвячених боротьбі з дезінформацією жителів країн Балтії від імені членів українських громадських організацій. Остання була представлена в Україні псевдозверненнями від активістів-українців, які засуджували політичну діяльність прибалтів і прагнули офіційно протистояти їм.

Про появу цих публікацій українці дізнавалися випадково, а тому на шпальтах неформальних видань у відповідь публікували заяви-протести на підтримку політичних подій у Литві²⁷. Така пресова полеміка допомагала стабілізувати українсько-литовські відносини та поглибити їх у сфері конкретизації політичної боротьби за національні права кожної держави.

Литва асоціювалася з “ковтком свободи” як у західноукраїнських, так і в російських прогресивних діячів через відмінне від тотального контролю радянських ЗМІ ставлення до преси в Литовській Республіці, яке забезпечувало можливість друку газет із різним інформаційним наповненням²⁸. Високий рівень політичної культури литовців, їхня згуртованість у прагненні стати на офіційний шлях самостійності виправдовують обговорення матеріалів, опублікованих неформальною пресою, в колі політиків як вияв їх конструктивності та мобільності, а не традиційного вільнодумства. Такий підхід імпував українцям, які з подивом реагували на полеміку самвидавних публікацій під час офіційних засідань литовського парламенту²⁹.

У читачів і дописувачів неформальної преси складалося враження, що основною причиною проблем-поразок українців була відсутність підтримки з боку офіційної влади, яку мали литовські активісти. Тому дуже часто українські громадсько-політичні діячі у промовах під час засідань чи мітингів наголошували на лідерстві литовців у справі державного будівництва в межах нового пострадянського простору.

Принциповість литовців у мовному питанні, вимога поважати їхні традиції і звичаї представниками інших національностей, які проживають на литовській етнічній території, сприяли утвердженню на шпальтах неформальної преси образу Литви як країни з високим рівнем національної культури та звичними міжнаціональними протиріччями в політичній і побутовій сферах³⁰. Такі конфліктні ситуації виникали

²⁵ Наші: В’ячеслав Чорновіл, Українська Гельсінська Спілка // Поступ. – 1990. – № 3(20). – Лютий.

²⁶ Конєв С. Суверенітет – запорука майбутнього / С. Конєв // Вільне слово. – 1990. – № 8.

²⁷ Обращение // Поступ. – 1989. – № 13. – Жовтень; Відкритий лист // Пролісок. Інформаційний вісник Вільнюського осередку Громади українців Литви. – 1990. – Ч. 5–6(16–17).

²⁸ МДГ: “Горбачеву нет альтернативы, но...” // Панорама: обзор проблем общественной жизни (Москва). – 1989. – № 10. – Октябрь.

²⁹ Москаленко В. Весна у Литві: що побачив і почув наш кореспондент у Вільнюсі / В. Москаленко // Громада. – 1990. – № 7.

³⁰ З приводу заяви ЦК КРПС про становище в республіках Прибалтики // Вибір. – 1989. – 5 вересня.

переважно з російськомовним населенням, яке стало знаряддям маніпуляції і загострення мовного питання в середовищі литовської спільноти³¹.

Небажання етнічних литовців користуватися мовою міжнаціонального спілкування (російською) на території країни було не лише виявом національної окремішності, а й прагненням змусити некорінне населення вчити і поважати литовську мову, щоб репрезентувати Литву як самодостатню державу з високим рівнем політичної і національної культури її жителів.

В одній з українських “неформалок”, яку видало студентське братство Львова, подано пояснення напружених відносин між етнічними литовцями та представниками національних меншин через суперечливу позицію керівництва Радянського Союзу щодо ототожнення понять “політична конфронтація” та “міжнаціональні взаємини” у країнах Балтії, Україні й інших республіках³². Це приклад інтерпретації конфлікту в Литві крізь призму радянського бачення, однак для тогочасного литовського суспільства це вже була застаріла оцінка.

Проблеми щодо дислокації контингенту радянських військ сколихнули громадськість Вільнюса до несанкціонованих акцій протесту та конфронтації з російськомовними громадянами Литовської РСР. Це був ще один аспект діяльності литовців щодо утвердження незалежності країни. ЗМІ висвітлювали ці питання досить побіжно, однак незалежна преса акцентувала увагу на їх прагненні сформулювати власні військові формування на протидію збройним силам Радянського Союзу³³. Бажання захищати територіальну цілісність Литовської Республіки без допомоги представників інших національностей – суттєвий крок в утвердженні незалежності країни, використаний литовськими політиками.

Поряд із політичною незалежністю громадськість Литви підняла питання про економічну самостійність, яка в умовах функціонування централізованої системи розвитку економіки Радянського Союзу була остаточним етапом відокремлення³⁴. “Неформалки” порівняно з політичним аспектом висвітлювали ці процеси не так детально, однак супроводжували їх коментарями щодо аналізу економічної модернізації Литовської Республіки та її наслідків.

У пресі економіку Литви і її країн-прихильниць порівнювали з кубиком Рубіка, який зможе адаптуватися до нової нестабільної й ризикованої ситуації³⁵. Акцент робили на згуртованості литовців та їх бажанні модернізувати національну економіку в руслі прозахідних тенденцій. Українці на той час захоплювалися відважністю литовців, розуміючи, що географічне розташування України не зможе посприяти самостійному виходу країни на світовий ринок, як це вдалося реалізувати Литві.

У приватних розмовах, зміст яких кореспонденти використовували для написання статей, литовці часто повторювали: “Не думайте, що Литві все так легко далося і дається. Учїться, працюйте, борїться, добивайтесь! Хочете, як ми – доганяйте

³¹ Барладяну В. Що нам треба? / В. Барладяну // Українське юнацтво. Незалежний молодіжний орган (Стрий; Львів). – 1990. – № 7. – Квітень.

³² Погляд з Литви // Братство. – 1989. – № 4. – Листопад.

³³ Обращение к съезду народных депутатов об угрозе войны государства против своего народа // Голос народа. Информационный бюллетень. – 1989. – № 2.

³⁴ Руху народного поступ сталевий // Поступ. – 1989. – № 3. – Травень.

³⁵ Стецюк В. Як зібрати кубік Рубіка / В. Стецюк // Поступ. – 1990. – № 8(25). – Червень.

нас!”³⁶. Цей заклик до побудови національної моделі розвитку країни став символом успіху литовців у здобутті політично-економічної незалежності й водночас яскравим прикладом для інших держав, які стали на аналогічний шлях розвитку. Активно популяризували його і громадсько-політичні діячі Львова під час різних мітингів та демонстрацій у центрі міста.

Актуальним для тогочасної громадськості став вже не аналіз позитивних і негативних сторін перебудови, а пошук символів власної ідентичності, яка допомогла б усвідомити підстави національного самовизначення. Поява значної кількості публікацій на історичну тематику сприяла формуванню підходу до окремої моделі історії держави, насиченої різними подіями не загальносоюзного, а національного значення.

Формування історичної пам’яті кожної республіки на противагу наявної радянської спровокувало сплеск національних конфліктів та амбіцій, який важко було контролювати згори. На території Радянського Союзу почали проводити мітинги і демонстрації з приводу визнання та засудження різних історичних подій, підтримки поширення децентралізаційних тенденцій в республіках Радянського Союзу³⁷. Сюжети такого змісту, викладені невеликими за обсягом повідомленнями в газетах, засвідчували готовність населення до змін суспільно-політичного устрою країни і бажання їх втілити в життя мирним шляхом.

Засудження Пакту Молотова–Ріббентропа й умов приєднання балтійських республік до складу Радянського Союзу були на початку 1990-х років популярними темами українсько-литовської історичної полеміки³⁸. Це – вияв відмінного від традиційного радянського мислення сприйняття і переосмислення подій всесвітньої історії, який зближив шляхи обох країн у другій половині XX ст., сприяв їх єднанню. Однією із форм останнього були акції об’єднання людей у живі ланцюги, які з’єднували міста країни, висловлюючи та символізуючи в такий спосіб державотворчу ідею.

Вперше така громадська акція була проведена у країнах Балтії – люди, взявшись за руки, об’єднали три столиці: Вільнюс, Таллінн та Ригу на знак непокори, піднесення і прагнення змінити державний устрій країн вже без грифу “радянський”. В історію ця подія ввійшла під назвою “Балтійський шлях”³⁹, що вплинув і на інші тогочасні республіки Союзу РСР, оскільки сприяв утвердженню серед громадськості думки щодо проголошення незалежності й суверенітету кожної країни⁴⁰. Атмосфера хвилюючого піднесення й об’єднання людей в живий ланцюг вносила новаторські підходи в акції-протести і засвідчувала, що мирними засобами також можна поширити серед людей т. зв. “дух самостійності” 90-х років XX ст., тому у відповідь її продовжили на території України: люди, взявшись за руки, з’єднали Львів і Київ 21 січня 1990 р.

³⁶ Колчедан О. Відродження Литви / О. Колчедан // Голос Карпат. Вісник Карпатського зонального відділення Народного Руху України за перебудову (Борислав). – 1989. – № 3. – Серпень; Думки для роздумів // Поклик сумління. Інформаційний вісник Львівської регіональної історико-просвітницької організації “Меморіал”. – 1989. – № 2. – Серпень.

³⁷ Капкан В. Новини з України: Луцьк / В. Капкан // Пролісок. – 1989. – № 7. – Серпень.

³⁸ Тайные документы пакта 1939 года // Голос народа. – 1989. – № 1.

³⁹ Народний рух // Трибуна. Інформаційний вісник Українського молодіжного клубу (Івано-Франківськ). – 1989. – № 5.

⁴⁰ 23 серпня у Вільнюсі // Вільне слово. – 1989. – № 4. – Вересень.

Матеріали західноукраїнської неформальної преси – достовірне інформаційне джерело опозиційного життя в Україні й інших країнах радянського простору⁴¹. Публікації про події в Литві ознайомлювали українців із проблемами і здобутками литовських політиків, виконуючи роль самоініціативних консультантів у сфері відновлення державної самостійності. Литовська Республіка була зображена як країна постійних протестів проти наявного політичного устрою⁴², боротьби з дезінформацією населення⁴³ та використання національної символіки як символу незгоди з порядками і нововведеннями⁴⁴.

Заборона мітингів офіційною владою, будь-які перешкоди з приводу їх проведення, а також бажання заявити про несанкціоноване приєднання окремих країн в одну наддержаву, сприяло ознайомленню з достовірною інформацією радянської документації періоду Другої світової війни не лише політиків, а й усієї громадськості. Дискусія з цього приводу розгорнулася на сторінках неформальної преси⁴⁵.

Предметом суперечки став прецедент у проголошенні відновлення державності Литви, Латвії, Естонії, що ґрунтувався на підтримці політичними інституціями рішень Женевської конвенції. Така реакція міжнародної спільноти, підтверджена документами того часу, сприяла схваленню відновлення незалежності Литовської Республіки та формуванню її зовнішньої політики, зорієнтованої на європейський простір.

Коментарі українців із цього приводу зводилися до пошуку шляхів застосування механізму надання правового статусу окупованої держави Україні за аналогією Литовської Республіки⁴⁶. Однак офіційні заяви представників українського політикуму були представлені неоднозначними оцінками Пакту Молотова–Ріббентропа у пресі: від визнання міжнародного документа ганебним актом всесвітньої історії та засудження окупаційного режиму в роки Другої світової війни до організації мітингів-протестів щодо святкувань річниць його підписання⁴⁷.

Із відновленням самостійності Литовської Республіки матеріали неформальних видань продовжували висвітлювати суспільно-політичне життя країни. Більшість публікацій ґрунтувалися на враженнях українців від поїздок у Литву, від традицій та нововведень литовців, яких не було в Україні. Вільний доступ у магазинах до товарів широкого вжитку, які були дефіцитом для пересічного українця, формував образ Литви як країни, в якій все можна придбати без черг та зв'язків.

Українці цікавилися геополітичним статусом країни перед Радянським Союзом та світовою громадськістю. У газеті “Молодий націоналіст” були подані міркування членів української делегації, що повернулася з Литви, про умови виникнення

⁴¹ Інформатор № 39: 17–29 серпня // Львівські новини. Орган Львівської обласної ради УГС. – Львів, 1989. – Ч. 8. – С. 68–69.

⁴² Річниця ганьби // Віче. – 1989. – № 6. – Вересень.

⁴³ Чемерис В. Пам'яті Молотова-Ріббентропа / В. Чемерис // Вибір. – 1989. – 5 вересня.

⁴⁴ Хулігани “в законі” // Віче. – 1989. – № 6. – Вересень.

⁴⁵ Барладяну В. Що нам треба? / В. Барладяну // Українське юнацтво (Стрий; Львів). – 1990. – № 7. – Квітень.

⁴⁶ Приходько Г. Відповідь з пропозиціями / Г. Приходько // Українське юнацтво (Стрий; Львів). – 1990. – № 6. – Березень.

⁴⁷ Чорновіл В. Кілька думок про наміри святкувати 50-річчя пакту Молотов-Ріббентроп / В. Чорновіл // Голос Відродження. Видання Української Гельсінської Спілки. – 1989. – № 4. – Травень.

Литовської Радянської Республіки та розміри відшкодування її ліквідації⁴⁸. Публікація такого плану засвідчила прагнення українців зрозуміти місце Литви поза межами радянського простору і передбачити перспективи визнання незалежності України⁴⁹.

Статтями про можливість литовсько-української співпраці в різних галузях суспільно-політичної та економічної сфер під час інтерв'ю з політичними лідерами Литовської Республіки українські кореспонденти створювали у громадськості образ країни як вигідного партнера і координатора у формуванні зовнішньополітичних орієнтирів.

У публікаціях західноукраїнської неформальної преси акцентувалась увага щодо згуртованості литовців на “Балтійському шляху” країни до незалежності. Він, на думку українців, полягав у створенні власних військових формувань, модернізації національної економіки в руслі прозахідних тенденцій, пошуку геополітичних орієнтирів в Європі, принциповості в мовному питанні, участі в полеміці щодо засудження Пакту Молотова–Ріббентропа й окупаційного режиму в роки Другої світової війни у країнах Балтії. Складові державного реформування Литовської Республіки сприяли утвердженню на шпальтах неформальної преси образу литовців як носіїв високого рівня політичної та національної культури. Поряд із демократичною Литвою формувався образ України, що прагнула відповідати демократичним перетворенням у державі, які почали пропагувати жителі Західної України.

Елена Лукачук. Образ Литвы на страницах западноукраинской неформальной прессы (1989–1991)

Проанализировано видение оппозиционной Литвы на рубеже 80–90-х годов XX века в публичном пространстве Украины на основании “периодического самиздата” – неформальной прессы. Выделены составные части этого образа, среди которых: деятельность демократических сил, направленная на восстановление суверенитета государства, проведение уличных акций в формате митингов и “живой цепи”, попытки обновления коммунистических идей, борьба с дезинформацией населения, демонстративное использование национальной символики, историческая память об общем прошлом украинцев и литовцев. Утверждается, что констатация высокого уровня национального сознания и внутренней консолидации литовского общества, представленная на страницах газет, способствовала формированию среди украинцев идеи независимости Украины через призму литовского пути к независимости.

Ключевые слова: периодический самиздат, неформальная пресса, Западная Украина, Литва, независимость.

Olena Lukachuk. Image of Lithuania on the pages of the Western Ukrainian underground press (1989–1991)

Uncensored ‘samizdat’ periodicals of the 1980–1990s distributed in Western Ukraine popularised oppositional image of Lithuania. The country was portrayed as leading the democratic movement of the Soviet republics under the famous slogan ‘For our freedom and

⁴⁸ За кордоном: Литва // Молодий націоналіст. Видання Львівської крайової організації СНУМ. – 1990. – № 1. – Квітень.

⁴⁹ Народ Литви вибрав незалежність // Нова добра. – 1990. – № 2(5); Литовські зустрічі // Молода Україна. – 1990. – № 9.

yours!’, bringing together people from different countries in a symbolic ‘human chain’ action, trying to update communist ideas through the creation of an independent Communist Party of Lithuania, and fighting with propaganda deceptions while deliberately using national symbols. These actions were known to and supported by the Ukrainian public, seeking to reinforce the independence of Ukraine and following the example of Lithuania. This press also circulated among the residents of central and eastern regions of Ukraine.

Key words: ‘samizdat’ periodicals, underground press, Western Ukraine, Lithuania, independence.